

TEORETICKÉ ZÁKLADY ŠIKOVY REFORMY A JEJÍ SELHÁNÍ

TOMÁŠ NIKODYM

Abstrakt

Práce je reakcí na doposud převažující pozitivistický přístup v historické vědě. Na příkladu Šikovy reformy je ukázáno, že užití ekonomické teorie je nutnou součástí studia hospodářských dějin. Je to právě užití ekonomické teorie, co vede k reinterpretaci významu Šikovy reformy. Kritika samotných teoretických základů reformy umožňuje interpretovat i takový proces, který byl do praxe zaváděn překotně, neúplně a fungoval příliš krátce na to, aby bylo možné pozorovat reálné dopady reformy. Ukazuje se, že politické překážky a vojenská intervence ze srpna 1968 nejsou příčinou selhání Šikovy reformy, ačkoliv to byly doposud převažující interpretace.

Klíčová slova

Šikova reforma, socialismus, ekonomická kalkulace, cenový mechanismus

Úvod

Šedesátá léta dvacátého století v Československu jsou všeobecně považována za období liberalizace a uvolnění ideologických bariér. Toto uvolnění se mělo týkat nejenom občanského a politického života, ale také ekonomického. Ačkoliv nelze zcela ignorovat vývoj znovuoobnovení občanské společnosti či vzniku politické opozice, a tyto události mají také v práci svůj prostor, budu se ve své analýze věnovat především ekonomickému vývoji.

V hospodářské oblasti jsou šedesátá léta neodmyslitelně spjata s druhým pokusem o reformu socialistického hospodářství. Po definitivním opuštění tzv. Rozsypalovy reformy v roce 1962 se právě i díky částečnému ideologickému uvolnění otevřela možnost k přípravě nové, dalekosáhlejší reformy – tzv. Šikovy reformy.

Vzhledem k tomu, že Šikova reforma měla zavést do socialistického hospodářství „revoluční“ prvky, jako jsou tržní vztahy, cenová přestavba či autonomie podniku, je toto období velmi častým námětem historických vědeckých prací. Dnes již tedy existuje poměrně

široká škála materiálů, které předkládají podrobný popis jednotlivých reformních kroků v sociálním, politickém, kulturním či mezinárodním kontextu.¹ Dále je k dispozici velký výběr vydaných i nevydaných pramenů.² Také O. Šik, jakožto nejvýznamnější představitel proreformních ekonomů, po sobě zanechal rozsáhlé teoretické dílo.³ Význam šedesátých let potvrzuje i diskuze o tom, zda nazývat toto bouřivé období reformou nebo dokonce revolucí.⁴ Navzdory tomu, že jsou nám tyto interpretace Šikovy reformy předkládány z různých úhlů pohledu a v rozdílných kontextech, mají něco společného. Zatímco na jedné straně nabízejí velice přesný a podrobný popis reformních kroků, na straně druhé ignorují důslednou analýzu teoretických základů reformy. Jinými slovy, taková interpretace se nezabývá smyslností teorie nebo provedených opatření a automaticky předpokládá jejich funkčnost. Tento přístup poté přispívá k unifikovanému pohledu na Šikovu reformu, její průběh a ukončení.

Domnívám se, že tento přístup je poněkud problematický. Problém samozřejmě neleží v popisu plánovaných a provedených změn. To, že měla reforma spojit plán a trh, zavést cenový mechanismus a osamostatnit podniky, je nesporné. Bez další analýzy však interpretace průběhu a opouštění reformy směřují především k politickým příčinám neúspěchu reformy. První možným vysvětlením je vliv vojenské intervence ze srpna 1968. „*Invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 zastihla reformu na počátku realizace, přičemž většina myšlenek zůstala toliko v teoretické rovině.*“⁵ Druhým způsobem interpretace jsou politické překážky při samotném zavádění jednotlivých opatření. „*Reformní ekonomové proto při...realizaci ekonomické reformy neustále naráželi na četné politické překážky. Dovolena byla jen ta opatření, jež se týkala ekonomických nástrojů a institucí, nikoli ta, jež by zasahovala do oblasti politického rozhodování.*“⁶ Lze se setkat i s názorem, že problémy byly

---

¹ Viz např. Lenka KALINOVÁ: Sociální kontext ekonomické reformy v 60. letech 20. století, 2007, *Acta Oeconomica Pragensia*, Vol. 15, No. 7 (2007), 233 - 246; Václav PRŮCHA: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992 II*, Brno 2009; Karel KAPLAN: *Kořeny Československé reformy 1968*, Brno 2000 / 2002; Zdislav ŠULC: *Stručné dějiny ekonomických reform v Československu (České republice) 1945 – 1995*, Brno 1998a; Jiří HOPPE: *Opozice '68: Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*, Praha 2009; Martin MYANT: *The Czechoslovak economy 1948 – 1988: The Battle for Economic Reform*, Cambridge 1989.

² Viz např. Jitka VONDROVÁ: *Ekonomická reforma 1965 – 1969*, Brno 2010; Jiří HOPPE: *Pražské jaro v médiích: výběr dobové publicistiky*, Brno 2004; Jitka VONDROVÁ: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970: Dokumenty ÚV KSSS 1966 – 1969*, Brno 2011; Zdislav ŠULC: *Dokumenty k hospodářské politice v Československu 1963 – 1969*, Praha 1998b.

³ Ota ŠIK: *Ekonomika, zájmy, politika*, Praha 1962; Ota ŠIK: *K problematice socialistických zbožních vztahů*, Praha 1964; Ota ŠIK: *Plán a trh za socialismu*, Praha 1967; Ota ŠIK: *Ekonomika a zájmy*, Praha 1968. Šik se ekonomické teorii a reformám socialismu věnoval i v emigraci či ve svých pamětech. Viz Ota ŠIK: *Ekonomické reformy a demokratizace*, Köln 1987; Ota ŠIK: *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.

⁴ Diskusi podrobněji mapuje Gordon SKILLING: 1968 – přerušená revoluce?, *Soudobé dějiny*, Vol. 5, No. 4 (1998), 485 – 489.

⁵ Ivan JAKUBEC et al.: *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848 – 1992*, Praha 2008, 213.

⁶ VONDROVÁ, 2010, 7.

způsobeny překotným zaváděním jednotlivých opatření.⁷ O funkčnosti reformy zde není pochyb. Toto hodnocení je dle mého názoru neúplné (nikoliv tedy nutně špatné) a přehlíží některé problémy, které brání přesnější interpretaci. Je například nesmírně obtížné, ne-li nemožné, hodnotit proces, který probíhal velmi krátkou dobu. Každé provedené opatření vyžaduje svůj čas, než se jeho výsledky projeví. Lidé se přizpůsobují novým pravidlům se zpožděním a může trvat od několika měsíců až po několik let, než se důsledky daného hospodářsko-politického opatření projeví. Dále, jak různé výklady správně upozorňují, reforma nebyla zavedena najednou jako celek, ale ve fázích. To mohlo způsobit neočekávaný vývoj. Některá opatření navíc nebyla kvůli politickým překážkám vůbec uvedena do praxe. To však v žádném případě nemuselo znamenat skutečný konec reformy.

Dle mého názoru existuje způsob jak tento nedostatek relevantních dat překonat i za situace, kdy reforma nebyla uvedena do praxe celá a zároveň nebyla v platnosti natolik dlouho, aby se mohly naplno projevit dopady provedených změn. Zatímco reálné výsledky skutečně chybí, stále máme k dispozici kompletní teoretickou práci. Pomocí ekonomické teorie je poté možno analyzovat samotné teoretické základy reformy a zhodnotit jejich smysluplnost. Tím se „obejde“ nejen problém časového zpoždění provedených opatření, ale také vliv politiky na neúplné a překotné zavádění reformy. Jedině ekonomický přístup k problému umožňuje pohled na reformu jako celek, ale zároveň se nevylučuje s „klasickou“ historickou interpretací skutečně provedených opatření a pozdějších následků.

Nyní se tak pokusím analyzovat základní prameny a teoretické práce autorů reformy. Výsledky mé analýzy poté srovnám s reálnými výsledky skutečně zavedených opatření.

Přestavba cenového mechanismu

První a skutečně komplexní návrh reformního procesu byl zveřejněn 18. března 1964 po dvouleté diskusi o formě a významu reformy. V dokumentu nazvaném *Zásady nové soustavy plánovitého řízení* byly identifikovány ty nejpalčivější problémy, kterými trpěla socialistická plánovaná ekonomika. Šlo především o vyčerpání zdrojů způsobené extenzivním způsobem výroby a byrokraticko-administrativním řízením ekonomiky.⁸ Nový systém, využívající tržní

---

⁷ Pavel SIRŮČEK: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie*, Slaný 2007, 195.

⁸ *Národní archiv Praha* (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, *Zásady nové soustavy plánovitého řízení národního hospodářství*, 18. 3. 1964, předložil Ota ŠIK a František VLASÁK.

vztahy, jako jsou například ceny, podnikání a materiální pobídky, měl tyto problémy překonat.

Fixní ceny stanovené centrálním plánovačem jsou jedním ze základních znaků socialistické ekonomiky. To však mělo být změněno. Ceny měly být nově chápány jako nástroj působící na výrobce a odrážející spotřebitelskou poptávku. Zavedení cenového systému mělo překonat existující nesoulad mezi nabídkou a poptávkou. „*Musíme překonat dogmatickou představu o nutnosti relativně stálých, stabilních cen za socialismu.*“, napsal Šik.⁹ V rámci reformy tak mělo dojít k zavedení tří typů cen – fixních, limitních a volných.¹⁰ Fixní ceny měly nadále platit například u surových zdrojů či energie, a to především kvůli jejich masové spotřebě. Limitní cena měla zavést specifické hranice, mezi kterými by se cena mohla pohybovat volně. To mělo platit především pro průmyslové produkty. Volné ceny se poté měly týkat zbývajících zboží. Tento návrh cenového systému poté vedle některé historiky k závěru, že většina cen měla být stanovena na trhu.¹¹ To je však unáhlené tvrzení. Co tedy ve skutečnosti znamenal systém volných a limitních cen?

Další studium návrhu cenového systému ukazuje, že jak pro volné, tak limitované ceny měla ona volnost spočívat pouze v pohybu ceny směrem dolů.¹² Změna limitní ceny měla být také umožněna pouze k určitému datu. Nyní tak vyvstává důležitá otázka, proč se autoři reformy tak báli růstu cen. Navzdory pro-tržní rétorice zůstávali tito autoři stále v přesvědčení, že zájmy producentů jsou zcela náhodné a v tržním hospodářství neexistuje řád. Volné ceny poté sledují pouze sobecké zájmy producentů a rozšiřují ekonomický chaos. V jejich tvrzení je však obsaženo několik omylů. Zaprvé, je nutné si uvědomit, že zájmy výrobců nejsou vůbec náhodné. Ti, kdo chtějí prosperovat, musí co nejlépe sloužit spotřebitelům. I přes sobecké zájmy tak je ve skutečnosti hlavním zájmem správná reakce na spotřebitelskou poptávku. Jakkoliv se tedy může zdát tržní produkce anarchická a náhodná, opak je pravdou. Při existenci skutečného cenového systému je produkce orientována k uspokojení těch nejnaléhavějších potřeb. Pokud cenám není povolen pohyb, ztrácejí svůj význam. To platí jak pro pokles, tak i pro reformní autory tolik obávaný růst cen. Cena, jakožto informace, má smysl pouze za předpokladu, že odpovídá situaci na trhu. Její regulace je poté spojena s negativními efekty. Regulovaná cena, která je nastavena pod tržní úroveň

---

⁹ Ota ŠIK: Problém zdokonalení soustavy plánovitého řízení, *Rudé právo*, 22. listopadu 1963, 4 – 5.

¹⁰ (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, 56–60.

¹¹ Viz např. JAKUBEC, 2008, 211.

¹² (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, 55; ŠIK, 1964, 283; ŠIK, 1967, 190.

vede k nedostatku, kdy poptávka převyšuje nabídku. To neznamená pouze dlouhé fronty před obchody, což je typický obrázek socialistického hospodářství, ale dále může dojít například k vytvoření černého trhu. Naopak cena regulovaná nad tržní úroveň vytváří neprodejné přebytky. Zatímco vysoká cena zboží je lákavá pro výrobce, kteří se budou chtít zapojit do výroby v regulovaném odvětví, spotřebitelská poptávka je oslabena. Jak poté shrnuje Rothbard: „*Podnikatelé se rozhodují na základě kritérií, jako jsou ceny, úrokové míry atd., jež se utváří na svobodném trhu. Intervence do těchto kritérií ničí vyrovnávací procesy a nese s sebou ztráty a také chybnou alokaci zdrojů při uspokojování přání spotřebitelů*“¹³

Pokud by v nově reformované socialistické ekonomice došlo k tlaku na růst cen, producent by byl povinen rozšířit výrobu daného produktu ze svých vlastních rezerv. Toto opatření by vrátilo nabídku a poptávku zpět do rovnováhy na původní ceně. Jedinou možností, jak zvýšit ceny, bylo prokázání objektivních důvodů nemožnosti zvýšení produkce.¹⁴ Jinými slovy, toto opatření mělo přeskočit přizpůsobení se trhu novým podmínkám a dosáhnout rovnováhy okamžitě. Jediným výsledkem této intervence je však stanovení ceny pod její tržní úroveň. Nižší cena vede k dalšímu posílení spotřebitelské poptávky, což neustále zvyšuje tlak na růst cen. Producent by tak ve skutečnosti brzy vyčerpal své rezervy a nakonec by bylo nutné cenu zvýšit z „objektivních důvodů“. Jak by však vypadala situace v případě volných cen? Vyšší cena produktu by přilákala nové investice a výrobce do odvětví, což by zvýšilo produkci. Tato dodatečná produkce by nakonec vedla k tlaku na opětovný pokles cen a k novému rovnovážnému stavu. To se však nestane bez cenového růstu, protože výrobci a investoři neuvidí onu informaci v podobě zvýšení cen o nových tržních příležitostech. Jak poznamenal Hayek: „*Cenový systém jako mechanismus pro sdělování informací musíme vidět tehdy, chceme-li pochopit jeho reálné funkce – které samozřejmě plní tím nedokonaleji, čím jsou ceny rigidnější...Nejvýraznějším rysem tohoto systému je úspornost znalostí, se kterou funguje, respektive to, jak málo potřebují individuální účastníci znát, aby byli schopni podniknout tu správnou akci.*“¹⁵ Zatímco pokud jsou ceny rigidní, informace je „pouze“ poškozena, v případě nutnosti výroby z vlastních rezerv informace vůbec nevzniká. K této regulaci však Šik ještě dále navrhoval opatření, jak donutit producenty vyrábět z vlastních rezerv. V případě, že by podnik podcenil své výrobní kapacity, mělo dojít k odčerpání tzv.

---

¹³ Murray ROTHBARD: *Ekonomie státních zásahů*, Praha 2005a, 107.

¹⁴ ŠIK, 1964, 190; ŠIK, 1967, 283

¹⁵ Friedrich August von HAYEK: The Use of Knowledge in Society, *The American Economic Review*, Vol. 35, No. 2 (1945), 526–527.

spekulačních zisků.¹⁶ Už ale nebyla stanovena přesná hranice, jaká výše zisku může být označena za spekulativní a jaká ne. To přináší další nejistotu do hospodářského systému a nejistota snižuje podnikatelskou aktivitu. Tato regulace by také podniky nemotivovala k tvorbě rezerv. Bylo by výhodnější zisky utratit před tím, než budou označeny za spekulativní.

Další problémy s provedením cenové přestavby byly způsobeny marxistickým přístupem k cenám. Pro Šika a další reformní autory byla základem ceny „hodnota“ – nevyhnutelný dlouhodobý trend. Hodnota je však pouze jiným výrazem pro socialistickou výrobní cenu, která znamená náklady na výrobu a práci. Socialisté pak vidí rozpor mezi „hodnotou“ a tržní cenou, jakožto „užitnou hodnotou.“¹⁷ Ve skutečnosti se však ceny formují zcela opačně.¹⁸ Všechny ceny jsou založené na subjektivním hodnocení spotřebitelů. Jak vysvětlil Mises: „*Proces tvorby cen je společenský proces. Je výsledkem vzájemného působení všech členů společnosti...Spoluprací a spolupůsobením v soutěži přispívají všichni lidé k dosažení výsledku, tedy cenové struktury trhu...*“¹⁹ To samé platí i pro ceny výrobních faktorů. V tomto případě však závisejí na subjektivním spotřebitelském hodnocení pouze nepřímě. „*Ceny spotřebního zboží vyvolávají jednání, které vede k určení cen výrobních faktorů. Tyto ceny jsou primárně svázány pouze s cenami spotřebních statků. S hodnocením jednotlivců jsou svázány pouze nepřímě, tedy prostřednictvím cen spotřebních statků, výsledku jejich spojeného užití.*“, vysvětlil Mises.²⁰ Díky tržnímu procesu jsou tak zdroje směřovány k tomu nejvýhodnějšímu užití. Bez reformy vlastnických práv Šikovi a ostatním reformním autorům skutečně nezbyla jiná možnost, než zůstat v zajetí již dávno překonané nákladové teorie hodnoty. Socialistická ekonomika tak postrádá metody racionální ekonomické kalkulace.²¹ „*Socialistické hospodářství je tak fakticky oxymóronem či*

---

¹⁶ ŠIK, 1964, 192; ŠIK, 1967, 287.

¹⁷ ŠIK, 1967, 287–288.

¹⁸ Robert MURPHY, *Problems with the Cost Theory of Value*, URL: <http://mises.org/daily/5297/Problems-with-the-Cost-Theory-of-Value>; Robert MURPHY, *The Labor Theory of Value: A Critique of Carson's Studies in Mutualist Political Economy*, *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 20, No. 1 (2006), 17 – 33; Carl Menger: *Principles of Economics*, Auburn, 2007, 114–174; Ludwig von Mises: *Lidské jednání*, Praha 2006, 299 - 359.

¹⁹ Mises, 2006, 308.

²⁰ Tamtéž, 305.

²¹ K problému ekonomické kalkulace viz např. Joseph SALERNO: *Proč je socialistická ekonomika „nemožná“*, in Peter BOETTKE: *Robustní politická ekonomie pro 21. století*, Praha 2011, 279 – 293; Ludwig von Mises: *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, Indianapolis 1981, 97 – 105; Ludwig von Mises: *Economic calculation in the Socialist Commonwealth*, URL: <http://mises.org/pdf/econcalc.pdf>; HAYEK, 1945, 519 - 530; Friedrich August von HAYEK: *Individualism and Economic Order*, Chicago 1958, 119 – 208; Murray ROTHBARD: *The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited*, *The Review of Austrian Economics*, Vol. 5, No. 2 (1991), 51 - 76.

protimluvem, poněvadž pojmovým znakem hospodářství je právě racionální využívání zdrojů.“, shrnul Boettke.²²

Nyní je tak zřejmé, že představený cenový systém byl velice rigidní. Názvy limitních a volných cen v žádném případě neodpovídaly realitě. Hovořit o cenovém systému dává smysl pouze za předpokladu, že existuje volný pohyb cen a soukromé vlastnictví. V opačném případě nelze mluvit o trhu ani o cenách.

Postavení podniku a reforma plánování

Další důležitou částí Šikovy reformy byla změna postavení podniku v ekonomice, a také změna plánovacího systému. Cílem bylo především zajistit více autonomie v rozhodování podnikům, a tím pádem i snížit počet direktivních nařízeních v rámci centrálního plánu. Na druhou stranu je nutné mít na paměti, že základním nástrojem k dosažení optimálního ekonomického vývoje byl stále plán. Změna se tak měla týkat pouze způsobu tvorby tohoto plánu. Ten měl být nyní tvořen vědecky, čímž se mělo omezit subjektivní a ideologické rozhodování centrálního plánovače. Prvním úkolem vědců měla být především analýza produkčních možností socialistické ekonomiky, předvídání budoucího vývoje potřeb, a poté měli zvolit nejefektivnější technické nástroje. Dále bylo důležité sledování ekonomického vývoje v rozvinutých kapitalistických zemích.²³ Jak podotknul například Mises, sledování a „kopírování“ vývoje kapitalistických států je často jedinou možností centrálního plánovače, jak zvýšit efektivitu socialistického hospodářství.²⁴ Otázkou však nadále zůstává, jak predikovat budoucí vývoj potřeb. V kapitalistické ekonomice je to jednoduché díky existenci cenového systému - růst či pokles cen dává podnikatelům informace o vývoji potřeb. Na základě sledování těchto signálů pak lze přizpůsobit strukturu ekonomiky. Tento nástroj však v socialistickém hospodářství chybí, a plán měl tak být založen na vývoji potřeb v minulosti a používání nejmodernějších počítačové techniky a matematických metod.²⁵ Problém je, že spotřebitelské preference nejsou konstantní. Mohou se z nenadání měnit a úspěch takto sestaveného dlouhodobého plánu je čistě náhodný.²⁶

---

²² BOETTKE, 2011, 13. Stejnou myšlenku jde najít však již u Misesa – viz MISES, 1981, 97 – 105. Dále pak viz např. Josef ŠÍMA: *Ekonomie a právo*, Praha 2004, 45.

²³ (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, 7, 19.

²⁴ MISES, 1981, 118; ROTHBARD, 2005, 305. Tuto praxi potvrdil např. i MYANT, 1989, 117.

²⁵ (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, 23–24.

²⁶ Koncept projevených preferencí Paula Samuelsona, který uvažuje konstantní preference (Paul SAMUELSON: *Ekonomie*, Praha 1995, 451) je nutné nahradit demonstrovánými preferencemi. Zde je předpoklad konstantnosti vynechán. Jediné, na čem zde záleží, je skutečná volba spotřebitele. Více ke konceptu demonstrováných

Omezení počtu direktivních úkolů centrálního plánu také znamenalo, že se změnil postavení podniku v ekonomice. To však neznamená, že by byla aktivita centrálního plánovacího úřadu zrušena. Plán měl být nově také založen na návrzích jednotlivých podniků, a poté harmonizován centrálním úřadem se společenským plánem. Centrální úřad měl také zajistit, aby byl plán sestaven ve „společenském zájmu“. V tomto novém systému měly mít velký prostor materiální pobídky. Příjem podniků a jejich zaměstnanců měl být závislý na skutečném prodeji zboží. Základním předpokladem funkčnosti tohoto motivačního systému měla být již zmíněná cenová přestavba.²⁷ Důvodem pro další fungování centrálního plánovacího úřadu byla údajná „slepota“ socialistických podniků. Jak Šik správně poznamenal: „*Podnikové orgány např. nemohou samy poznat perspektivní potřeby svých výrobků a nutný růst své výroby, společenské akumulční prostředky, s nimiž by mohly v budoucnosti disponovat, volné pracovní síly, s nimiž by mohly počítat, vývoj jejich odměňování apod.*“²⁸ Na druhou stranu se mýlil, když se domníval, že centrální plánovací úřad je v lepší pozici. Je zřejmé, že centrální úřad má lepší statistiky o pracovní síle nebo výrobních faktorech, ale to stále neznamená, že má lepší informace o tom, kam je umístit, jak již bylo zmíněno výše. Na tomto místě je také důležité vysvětlit rozdíl mezi kapitalistickým ziskem a socialistickým hrubým příjmem, což měla být další část motivačního systému. Pro Šika, jakožto socialistického teoretika, byla maximalizace zisku neakceptovatelná, protože zisk obsahuje ukradenou nadhodnotu. Na druhou stranu, hrubý příjem se měl skládat z hrubého zisku a „nové hodnoty“, což je jiný termín pro použitou práci.²⁹ Tento „účetní trik“ byl vytvořen proto, aby se předcházelo zvyšování zisků na úkor mezd. „Stará hodnota“, která obsahovala použitý materiál a užití výrobních faktorů, nebyla součástí hrubého příjmu. Tento krok byl opět způsoben nepochopením konstrukce ceny a užíváním nákladové teorie hodnoty. Pokud je základem ceny hodnota, podnikatel je motivován k plýtvání materiálem.

Pokusy o první realizaci Šikovy reformy

Oficiální verze reformního programu byla schválena v lednu 1965. Ústřední výbor Komunistické strany rozhodl, že reforma bude zaváděna do praxe od 1. ledna 1966.³⁰

---

preferencí a kritice projevených preferencí viz ROTHBARD, 2005a, 18 – 25. Dále je možné aplikovat stejnou kritiku stejně jako v případě indexních čísel či významu ekonometrie. Viz Ludwig von MISES: *The Theory of Money and Credit*, Seattle 2010, 95 – 99.

²⁷ (NA), f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, 14.

²⁸ ŠIK, 1968, 121.

²⁹ ŠIK, 1968, 177.

³⁰ *Usnesení ústředního výboru KSČ o hlavních směrech zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství*, in VONDROVÁ, 2010, 25–35.

Pracovní plán z března 1965 počítal s tím, že realizace reformy bude dokončena v roce 1968. Ještě před samotným počátkem realizace bylo uskutečněno několik experimentů v neefektivnějších podnicích. Jejich úkolem bylo ale spíše seznámit s jednotlivými reformními kroky veřejnost.³¹ Šik však později přiznal naprosté selhání těchto experimentů. Bylo totiž nemožné, aby se podniky chovaly jako praví podnikatelé ve stále nezměněném systému byrokraticko-administrativního řízení ekonomiky, direktivních cen nebo v monopolní struktuře ekonomiky.³²

Následujícím krokem reformy bylo omezení centrálního plánu. Zatímco v roce 1964 bylo ještě 1338 direktivních úkolů a v roce 1965 klesl jejich počet na 1122, tak od roku 1966 došlo ke skutečně razantnímu snížení na 48 direktivních úkolů. Podniky dostaly také větší volnost v dodavatelsko-odběratelských vztazích, nicméně cenový systém stále nefungoval.³³ První výsledky reformy nebyly uspokojující. Ačkoliv skutečně došlo ke snížení moci centrálního plánovacího úřadu, jeho úředníci se pouze přesunuli na nižší úroveň managementu. Také slibovaný trh nefungoval, a to především kvůli monopolní struktuře ekonomiky. To vedlo ke spekulativnímu chování podniků. Fakt, že socialistická ekonomika je ze své podstaty monopolní, byl zásadně podceňován. Existoval tak konsensus, že je nezbytné zavádění reformy urychlit a zavést její základní pilíř – cenovou přestavbu – okamžitě.

V březnu 1966 byl představen *Program urychlené realizace nové soustavy plánovitého řízení* a v tomto dokumentu bylo rozhodnuto, že cenová přestavba bude zavedena o rok dříve, tedy od 1. ledna 1967.³⁴ Dále mělo dojít k posílení antimonopolních regulací a k upravení podstaty plánu. Ani v tomto období nedošlo k zastavení teoretických diskuzí. Pokračující diskuze se ale týkaly především postavení a role podniků v socialistické ekonomice.

Navzdory „protržní“ argumentaci zůstával plán základním nástrojem usměrňování ekonomického vývoje. Předpokládalo se, že plán bude reprezentovat společenské cíle a definovat prostředky k jejich dosažení. Úkolem plánu bylo dokonce zlepšovat tržní vztahy.³⁵

---

³¹ KAPLAN, 2000, 290–291; MYANT, 1989, 123.

³² ŠIK, 1990, 129.

³³ ŠULC, 1998a, 48; *Národní archiv Praha* (NA), f. 10/4, sv. 7, a. j. 15, b. 2, Soubor návrhů k provádění cenové politiky, 8. 11. 1966, předložil Oldřich ČERNÍK, Bedřich SUCHARDA a Pavol MAJLING.

³⁴ *Národní archiv Praha* (NA), f. 10/4, sv. 5, a. j. 10, b. 1, *Program urychlené realizace nové soustavy plánovitého řízení*, 11. 3. 1966, předložil Ota ŠIK a Josef TOMAN

³⁵ NA, f. 10/4, vol. 5, doc. no. 10, b. 1, 9.

Co to však znamenalo pro ekonomiku? V situaci, kdy je plán základem ekonomického systému, reforma postavení podniku nikdy nemohla překonat byrokratický management. Socialistický podnik byl sice označen za autonomní, ale další studium předložených dokumentů ukazuje, že individuální iniciativa byla přísně omezena. Trend ekonomiky byl tak definován centrálním plánem a „podnikatelé“ mohli operovat pouze uvnitř striktně stanovených hranic.³⁶ Jak vysvětlil například Mises: „*Byrokratický management je řízením, které spočívá v podřízení se podrobným pravidlům a regulacím, jež stanovuje nadřízený orgán. Úkolem byrokrata je činit to, co mu tato nařízení a pravidla přikazují. Jeho vůle chovat se dle svého nejlepšího přesvědčení je těmito pravidly silně omezena.*“³⁷ V moci centrálního úřadu tak zůstalo nejenom rozhodování o společenských cílech, ale také například o struktuře ekonomiky, alokace zdrojů mezi spotřebu a akumulaci či rozmisťování pracovních sil.

Samotná představa zastánců reformy o tom, co je to trh, byla značně vzdálená realitě. V teoretické diskuzi se tak například tvrdilo, že: „*Výrobky musí strukturou, kvalitou i cenou odpovídat...dané situaci na trhu...*“³⁸ Je tak zřejmé, že se autoři reformy domnívali, že existuje daná tržní struktura, do které se podniky musí „trefit“. Zde je důležité si uvědomit, že nic, jako předem daná tržní struktura neexistuje. Naopak sami podnikatelé jsou spoluautoři této struktury, stejně jako spotřebitelé. Jinými slovy, struktura trhu je formována jednáním na obou stranách trhu. Snahy o „trefení se“ do nějaké struktury bez interakce jsou závislé na metodě pokusu a omylu.

Ještě před tím, než bylo možné uvést nový cenový mechanismus do praxe, bylo nutné přepočítat ceny dle nového způsobu cenové konstrukce a jednotných odvodů. Původní předpoklad byl, že dojde ke zvýšení cen o 19 %. Realita byla poněkud odlišná, protože podniky si započítaly odvody do nové ceny. Ceny tak nakonec narostly o 30 %.³⁹ Dále se předpokládalo, že nově nabyté prostředky podniky využijí k inovacím a zlepšení konkurence. Realita byla opět jiná. Jak již bylo řečeno, socialistická ekonomika je ze své podstaty monopolní, což znamená, že zde chybí tlaky a motivace ke zlepšování produktů a zefektivnění výroby. Socialistické podniky tak využily nové finanční prostředky

---

³⁶ *První varianta tezí o postavení, úloze a řízení socialistického podniku*, 22. 5. 1967, in VONDROVÁ, 2010, 141–168.

³⁷ Ludwig von MISES: *Byrokracie*, Praha 2002, 77.

³⁸ VONDROVÁ, 2010, 142.

³⁹ MYANT, 1989, 144; ŠULC, 1998a, 48.

k zakonzervování neefektivních produkčních metod a upevnění jejich monopolního postavení. O tom svědčí i zvýšená průměrná rentabilita podniků. Ta byla při přípravách vypočítána na 22 %. V roce 1967 dosáhla ale 78,1 % a v roce 1968 se dokonce ještě zvýšila o 2 procentní body.⁴⁰ Ačkoliv zde také existovala možnost, aby si podniky zvolily typ ceny (fixní, limitovanou či volnou), většina podniků zůstala v kategorii fixních cen. Nikdo nechtěl být pod tržním tlakem. Administrativně stanovených zůstalo celých 87 % maloobchodních cen a dokonce 94,1 % nákupních cen.⁴¹ „Ukazuje se, že jsme nevytvořili dostatek regulačních pák k ovlivňování hospodářských procesů. – Některé podniky zásluhou přepočtu velkoobchodních cen se staly doslova přes noc milionáři, vytvořily si velké fondy. Příčina je hlavně v tom, že přestavba v podstatě vycházela z kalkulací a návrhů podniků a pro řadu z nich byly podnikové zájmy bližší než zájmy celospolečenské.“, komentoval negativní vývoj prezident Antonín Novotný.⁴² Vláda byla donucena jednat. V červenci 1967 tak došlo k přísnější regulaci volných a limitovaných cen, a dále k odčerpání části nově nabytých zisků.⁴³ Z neúspěchů reformního procesu byla obviňována především politická sféra, která prý nedokázala překonat administrativně-byrokratický způsob řízení. Kromě změny ekonomického systému se začal stále důrazněji objevovat „kacířský“ požadavek na úpravy a demokratizaci politického systému.⁴⁴ Nadcházející rok 1968 tak byl příslibem bouřlivého vývoje.

Pražské jaro

Politická krize v Československu neměla pouze jednu příčinu. Kritika režimu a požadavek na demokratizaci byl však patrný zejména v oblasti kultury a mezi studenty. Svou roli sehrála i národnostní otázka.

Navzdory tomu, že kritika byla stále silnější, nebylo pochyb o tom, že socialismus je ta správná cesta. Například reakce politického vedení na IV. sjezd spisovatelů byla velice hysterická. Sjezd ve skutečnosti nebyl kritikou socialismu, ale pouze vymezení se vůči

---

⁴⁰ ŠULC, 1998a, 50; VONDROVÁ, 2010, 11; SIRŮČEK, 2007, 195.

⁴¹ Národní archiv Praha (NA), f. 10/4, sv. 10, a. j. 21, b. 2, 23, *Hodnocení účinnosti ekonomických nástrojů nové soustavy řízení za I. pololetí 1967*, 27. 10. 1967, předložil Oldřich ČERNÍK.

⁴² Cit. dle KAPLAN, 2000, 297.

⁴³ ÚSD, sb. KV ČSFR, C III/69. *Usnesení vlády ČSSR č. 225 o opatřeních pro převod čtvrtého pětiletého plánu na nové ekonomické podmínky a pro vypracování plánu na rok 1968*, 7. 7. 1967, in VONDROVÁ, 2010, 178 – 184; ÚSD, sb. KV ČSFR, C III/72. *Usnesení vlády ČSSR č. 228 ke zprávě o základních otázkách diferenciací a regulace mezd*, 7. 7. 1967, Tamtéž, 184 – 185. K dalšímu vývoji struktury cenového systému viz Oldřich KÝN: *The Rise and Fall of Economic Reform in Czechoslovakia*, *The American Economic Review*, Vol. 60, No. 2 (1970), 303.

⁴⁴ Galia GOLAN: *Reform Rule in Czechoslovakia: The Dubcek Era 1968–1969*, Cambridge 1973, 23; PRŮCHA, 2009, 321; VONDROVÁ, 2010, 13.

stalinismu. Bylo řečeno, že stalinismus byl „nemoc, kterou je třeba vyléčit“, ale že jinak i Stalin dokázal zachovat mnoho původních idejí humanitního socialistického hnutí. Cílem tedy bylo systém „vyléčit“, nikoliv ho změnit.⁴⁵ Obdobně je nutné se dívat na studentské hnutí. Jediné, o co studenti žádali, bylo zlepšení podmínek na studentských kolejích, fungující elektřinu a dodávky vody. Jejich pochod Prahou v říjnu 1967 byl brutálně rozehán slzným plynem a obušky. Ačkoliv byla reakce veřejnosti velice kritická, politické vedení v čele s Novotným žádalo přísné potrestání studentů.⁴⁶ Prezident Novotný hrál hlavní roli také ve střetu mezi Čechy a Slováky. Ve vztahu ke Slovákům byl velice arogantní a odmítl změnit „asymetrický model“ státního uspořádání. Začal tak sílit tlak na federalizaci republiky.⁴⁷

Politický boj o reformu, štěpení strany na frakce a nespokojenost uvnitř i vně strany vyvrcholily na počátku roku 1968. Již v lednu došlo k odvolání Novotného z čela KSČ, kde ho nahradil jeden ze zástupců silící „slovenské opozice“ Alexander Dubček. O funkci prezidenta přišel Novotný o další dva měsíce později, kdy byl nahrazen generálem Ludvíkem Svobodou.⁴⁸

I díky politickým změnám bylo možné další prohloubení reformy. V únoru 1968 byla představena první verze tzv. Akčního programu, který se později stal základním dokumentem nové vládní agendy.⁴⁹ Nejprve bylo rozhodnuto, že dojde ke zvýšení počtu limitních a volných cen. „*Druhá etapa cenové přestavby bude spojena..., se zvyšováním podílu limitních a volných cen v celkovém rozsahu cenové tvorby. Proto je nutno zavést přísnou společenskou kontrolu cen a účinné hájení zájmu spotřebitelů vůči monopolní zvlí výrobců.*“⁵⁰ Na první pohled je však zřejmé, že požadavek většího počtu volných nebo limitních cen je v přímém rozporu s rozsáhlejší kontrolou. Jedinou možností jak skutečně dostat výrobce pod tlak, bylo zavedení skutečného tržního mechanismu, a tedy i zavedení soukromého vlastnictví výrobních faktorů. Nehrozí-li vstup nového konkurenta na trh, stávající výrobce není motivován k efektivnější výrobě a držení nízkých cen. Pouze pokud je možné vstoupit volně na trh, i jediný stávající producent nemůže libovolně zvyšovat ceny, protože vysoké ceny a

---

⁴⁵ IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, Praha 27. – 29. června 1967: [protokol], Praha 1968, 27.

⁴⁶ Jaroslav PAŽOUT: „Chceme světlo“ Chceme studovat!“ Demontrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967, *Paměť a dějiny*, Vol. 2, No. 1 (2008), 4 - 13; ŠIK, 1990, 148.

⁴⁷ KAPLAN, 2002, 231–255; ŠIK, 1990, 149–151; Jan RYCHLÍK: *Vznik česko-slovenské federace*, in Václav KLAUS et al: *Srpen 1968 – Čtyřicet let poté*, Praha 2008, 123–124.

⁴⁸ PRŮCHA, 2009, 324; VONDROVÁ, 2010, s. 13; HOPPE, 2009, 20.

⁴⁹ Viz VONDROVÁ, 2010, 250–256.

⁵⁰ Tamtéž, 252.

zisky by přilákaly konkurenci. Jinými slovy, konkurence není o počtu firem na trhu, ale o volném vstupu do odvětví.⁵¹

Zadruhé, nástin Akčního programu dále upozorňoval na nízkou úroveň služeb všeho druhu, a především jejich nedostatek, jenž byl příčinou nespokojenosti obyvatel. „*Strana otevřeně přiznává, že nebylo správné, když v minulosti všechny služby byly převáděny do socialistického sektoru.*“⁵² Měla-li reforma skutečně přinést nějaký nový prvek do socialistického hospodářství, toto byl první krok, který lze označit za změnu. Alespoň v oblasti služeb mělo být umožněno založení drobného soukromého podnikání. Šlo například o opravárenství, řemeslnou malovýrobu či maloobchod. Zákon upravující drobné soukromé podnikání však nebyl bohužel připraven. Je tak dnes velice těžké odpovědět na otázku, kde by byla hranice soukromého podnikání. Bylo by možné najímat pracovní sílu? Nebylo by to „kapitalistické vykořisťování“? Řešení lze nalézt v Šikově teorii vlastnictví. Z jeho kritiky soukromého vlastnictví vyplývá, že jediným způsobem soukromého přivlastňování, který nevykořisťuje pracovní sílu, je případ, kdy člověk pracuje „sám na sebe“.⁵³ Lze poté usuzovat, že hranice podnikání by skutečně byly omezeny na osobu. Ačkoliv byl návrh umožnit alespoň nějaké podnikání, krokem k větší efektivnosti, je zřejmé, že by soukromí podnikatelé brzy narazili na hranici, kterou by nebylo možné překročit. Ti úspěšní by nemohli dostatečně rozšiřovat své podnikání, čímž by bylo zabráněno dosáhnout optimální velikosti firmy. Podnikateli by poté nezbylo nic jiného než ustrnout ve svých snahách nebo dokonce podnikatelskou činnost úplně opustit. Dříve či později by lidé ztratili motivace podnikat nebo by byla v ekonomice vytvořena nevyhovující struktura rozdrobených malých podnikatelů.

Zatřetí, na základě teorie o postavení podniku v socialistické ekonomice, Akční program apeloval na relativní nezávislost podniků na vládních autoritách a odpovědnosti zaměstnanců za ekonomické hospodaření podniku. O plánu, jakožto o základním nástroji pro stanovování dlouhodobých cílů, však nebylo pochyb. Dále se měl ale otvírat prostor malým a středním podnikům.⁵⁴ Na rozdíl od zákona o malém soukromém podnikání, byl Návrh zákona o socialistických podnicích připraven.⁵⁵ Například Šulc tvrdí, že tento zákon měl konečně

---

⁵¹ Viz Murray ROTHBARD: *Zásady ekonomie*, Praha 2005b, 477 – 481.

⁵² VONDROVÁ, 2010, 253

⁵³ ŠIK, 1962, 265–266.

⁵⁴ *Akční program KSČ*, URL: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf.

⁵⁵ *Návrh zákona o socialistických podnicích*, 21. 2. 1969, in ŠULC, 1998b, 88–127.

vyřešit ekonomické problémy, protože řeší i otázku změny vlastnických vztahů, a proto je kritika reformních snah z pozice vlastnických práv bezpředmětná.⁵⁶

Návrh zákona o socialistických podnicích

Hned z úvodu návrhu vyplývá, že další rozvíjení ekonomické reformy je nutné spojit s „...využíváním předností socialistického společenského vlastnictví, zejména vlastnictví všeho lidu...“⁵⁷ Ani základní definice podniku prozatím nenaznačovala nějakou změnu ve vlastnických vztazích. V návrhu zákona je jasně stanoveno, že: „*Socialistické podniky jsou právnické osoby založené k vykonávání podnikatelské činnosti s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví.*“⁵⁸ Změna vlastnických vztahů, kterou Šulc naznačuje, musela tedy spočívat ve změně osamostatnění podniku a možnosti nakládání se společenským vlastnictvím. Dle návrhu zákona to měl být totiž stát, kdo zakládal podniky a vykonával podnikatelskou činnost. Právě role státu při zakládání podniků se jeví jako klíčová v otázce, zda mohl tento zákon přinést změnu vlastnických vztahů, jak tvrdil Šulc.

Z části návrhu zákona, která definuje právní a majetková postavení podniku jasně vyplývá, že: „*Majetek podniku tvoří věci a majetková práva, která byla podniku svěřena...*“, a že: „*Majetek podniku nesmí být odňat svému společenskému určení.*“⁵⁹ Na první pohled by se mohlo zdát, že vlastnická práva by skutečně byla převedena na podnik, který by je posléze vykonával. Co ale vlastnictví ve skutečnosti znamená? „*Vlastnictví je konečná kontrola a správa zdrojů. Tím, kdo v konečném důsledku rozhoduje je vlastník majetku, a to bez ohledu na zákonné fikce, které mohou svědčit o opaku.*“⁶⁰ Z katalaktického pojetí vlastnictví je zřejmé, že zcela jistě vlastnické právo by nevykonával *všechn lid*, jak bylo v návrhu zákona uvedeno. Měl-li by být tento princip funkční, před každým úkonem, který by chtěl jednatlivec provést, musel by nejprve požádat všechny ostatní o jejich svolení. Právo tak mohlo hovořit o společenském vlastnictví, praktický výkon práva tomu však neodpovídal. Zcela jistě vlastnické právo nemohl vykonávat ani podnik, jeho ředitel či podniková rada, ačkoliv mohli být po nějaký čas správci. Za předpokladu, že by podnik zakládal stát a svěřoval mu vlastnická práva, skutečným vykonavatelem vlastnického práva by poté byl právě stát, osoba

---

⁵⁶ ŠULC, 1998b, 81 – 87. Změně vlastnických vztahů se dále věnuje např. GOLAN, 1973, 42 – 46.

⁵⁷ ŠULC, 88.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, 91.

⁶⁰ ROTHBARD, 2005a, 307. Na rozdíly mezi katalaktickým a právním vymezením tohoto pojmu upozorňuje i MISES, 2006, s. 611 – 612.

či skupina osob ho reprezentující. Vzhledem k tomu, že nedošlo a nemohlo dojít ke změně vlastnických vztahů, nemohla se projevit ani zainteresovanost podnikového vedení na efektivní produkci a hospodářských výsledcích podniku.⁶¹ Důvodem je rozdíl mezi skutečným vlastnictvím a pouhou správou, nebo jinými slovy – vlastnictvím používání zdrojů, které měl ve skutečnosti návrh zákona zavést. Jak totiž vyplývá z dokumentu, vedení podniku mělo být voleno na určité volební období.⁶² Zatímco soukromý vlastník, který je trvalým majitelem, uvažuje v dlouhodobém horizontu, volený „vlastník“ je motivován využít svěřeného majetku co nejrychleji. Nakonec ani v případě, kdy by se vedení podniku nevolilo na určité období, ale bylo dlouhodobé, správci by nebylo umožněno nakládat s kapitálovou hodnotu svěřeného majetku. *„Stručně řečeno, vládní úředníci vlastní používání zdrojů, ale nevládní jejich kapitálovou hodnotu. Když ale může být vlastně pouhé současné užití zdroje, a nikoli jeho kapitálová hodnota, bude rychle následovat neekonomické vyčerpání zdrojů, neboť nebude v ničím zájmu zdroje zachovat po delší dobu.“*⁶³

Závěr

Nyní již může být řečeno, že vojenská intervence ze srpna 1968 nebyla příčinou neúspěchu Šikovy reformy. Navzdory intervenci, teoretická diskuze pokračovala dále, což vyplývá i z chystaného zákona o socialistických podnicích. Ten již nebyl implementován, ale předchozí analýza ukázala, že příčiny selhání reformního procesu byly v samotných kořenech ekonomiky. Zaprvé, představený cenový mechanismus byl velice rigidní. Bylo dále ukázáno, že bez změny vlastnických vztahů je nemožné vnímat cenový systém jako systém na přenos informací. Zadruhé, struktura plánované ekonomiky byla ze své podstaty monopolní. Více autonomie pro podniky tuto situaci ještě zdůraznilo. Ačkoli tedy proběhly určité pokusy o regulaci monopolního postavení podniků, stále nebyl umožněn volný vstup do odvětví. Právo zakládat podniky zůstalo v rukou státu. Pokusy o realizaci reformy potvrzují výsledky teoretické analýzy. Další pokusy o reformu již nebyly implementovány, protože po vojenské intervenci již k tomu nebyla politická vůle. I zde však teoretická kritika ukázala, že potenciál k nápravě upadajícího hospodářství byl zanedbatelný. Šlo pouze o výměnu socialismu za socialismus.

---

⁶¹ ŠULC, 1998b, 94.

⁶² Tamtéž, 93 – 98.

⁶³ ROTHBARD, 2005a, 308 – 309.

Zdroje

- [1] *Akční program KSČ (5. dubna 1968)*. [Cit. 2015-02-16] Dostupné na: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf
- [2] Boettke, P. 2011. *Robustní politická ekonomie pro 21. století*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika.
- [3] Golan, G. 1973. *Reform Rule in Czechoslovakia: The Dubček Era 1968 – 1969*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [4] Hayek, F. A. 1958. *Individualism and Economic Order*. Chicago: The University of Chicago Press.
- [5] Hayek, F. A. 1945. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*, Vol. 35, No. 4, pp. 519 – 530.
- [6] Hoppe, J. 2009b. *Opozice '68: sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor.
- [7] Hoppe, J. 2004. *Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky*. Brno: Doplněk.
- [8] Kalinová, L. 2007. Sociální kontext ekonomické reformy v 60. letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*, Vol. 15, No. 7, pp. 233 – 246.
- [9] Klaus, V. et al. 2008. *Srpen 1968: Čtyřicet let poté: sborník textů*, Praha: CEP.
- [10] Kýn, O. 1970. The Rise and Fall of Economic Reform in Czechoslovakia. *The American Economic Review*, Vol. 60, No. 2, pp. 300 – 306.
- [11] *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, Praha 27. – 29. června 1967: [protokol]*. 1968. Praha: Československý spisovatel.
- [12] Jakubec, I. 2008. *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848 – 1992*. Praha: Oeconomica.
- [13] Kaplan, K. 2000. *Kořeny československé reformy 1968 I*. Brno: Doplněk.
- [14] Kaplan, K. 2002. *Kořeny československé reformy 1968 II*, Brno: Doplněk.
- [15] Menger, C. 2007. *Principles of Economics*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- [16] Mises, L. 2002. *Byrokracie*. Praha: Liberální institut.
- [17] Mises, L. *Economic Calculation in The Socialist Commonwealth*. [Cit. 2015-02-16] Dostupné na: <http://mises.org/pdf/econcalc.pdf>
- [18] Mises, L. 2006. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut.
- [19] Mises, L. 1981. *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, Indianapolis: Liberty Fund.
- [20] Mises, L. 2010. *The Theory of Money and Credit*. Seattle: Pacific Publishing Studio.
- [21] Murphy, R. 2011. *Problems with the Cost Theory of Value*. [Cit. 2015-02-16]. Dostupné na: <http://mises.org/daily/5297/Problems-with-the-Cost-Theory-of-Value>
- [22] Murphy, R. 2006. The Labor Theory of Value: A Critique of Carson's Studies in Mutualist Political Economy. *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 20, No. 1, pp. 17 – 33.
- [23] Myant, M. 1989. *The Czechoslovak economy 1948 – 1988: The battle for economic reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [24] *Národní archiv Praha (NA), f. 10/4, sv. 10, a. j. 21, b. 2, s. 26, Hodnocení účinnosti ekonomických nástrojů nové soustavy řízení za I. pololetí 1967, předloženo 27. října 1967 O. Černíkem*
- [25] *Národní archiv Praha (NA), f. 10/4, sv. 5, a. j. 10, b. 1, Program urychlené realizace nové soustavy plánovitého řízení, předloženo 11. března 1966 O. Šikem a J. Tomanem*
- [26] *Národní archiv Praha (NA), f. 10/4, sv. 7, a. j. 15, b. 2, Soubor návrhů k provádění cenové politiky, předloženo 8. listopadu 1966 O. Černíkem, B. Suchardou a P. Majlingem*

- [27] *Národní archiv Praha (NA)*, f. 10/4, sv. 13, a. j. 32, b. 1, *Zásady nové soustavy plánovitého řízení národního hospodářství*, předloženo 18. března 1964 F. Vlasákem a O. Šikem
- [28] Pažout, J. 2008. „Chceme světlo! Chceme studovat!“. Demonstrace studentů z vysokoškolských kolejí v Praze na Strahově 31. října 1967. *Paměť a dějiny*, Vol. 2, No. 1, pp. 4 – 13.
- [29] Průcha, V. 2009. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992 II*. Brno: Doplněk.
- [30] Rothbard, M. 2005a. *Ekonomie státních zásahů*. Praha: Liberální institut.
- [31] Rothbard, M. 2005b. *Zásady ekonomie: Od lidského jednání k harmonii trhů*. Praha: Liberální institut.
- [32] Rothbard, M. 1991. The End of Socialism and the Calculation Debate Revisited. *The Review of Austrian Economics*, Vol. 5, No. 2, pp. 51 – 76.
- [33] Samuelson, P., Nordhaus, W. 1995. *Ekonomie*. Praha: Svoboda.
- [34] Širůček, P. a kol. 2007. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie*. Slaný: Melandrium.
- [35] Skilling, G. 1998. 1968 – přerušená revoluce?. *Soudobé dějiny*, Vol. 5, No. 4, pp. 485 – 489.
- [36] Šik, O. 1968. *Ekonomika a zájmy*. Praha: Svoboda.
- [37] Šik, O. 1962. *Ekonomika, zájmy, politika: (jejich vzájemné vztahy do socialismu)*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- [38] Šik, O. 1990. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. Praha: Mladá fronta.
- [39] Šik, O. 1964. *K problematice socialistických zbožních vztahů*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- [40] Šik, O. 1967. *Plán a trh za socialismu*. Praha: Academia.
- [41] Šik, O. 1963. Problémy zdokonalení soustavy plánovitého řízení. *Rudé právo*, Vol. 44, 22. listopadu 1963, pp. 3 – 5.
- [42] Šíma, J. 2004. *Ekonomie a právo*. Praha: Oeconomica.
- [43] Šulc, Z. 1998b. *Dokumenty k hospodářské politice v Československu z let 1963 – 1969*. Praha: Vysoká škola ekonomická: Národohospodářská fakulta.
- [44] Šulc, Z. 1998a. *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945 – 1995*. Brno: Doplněk.
- [45] Vondrová, J. 2010. *Ekonomická reforma 1965 -1969*. Brno: Doplněk.
- [46] Vondrová, J. 2011. *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970: Dokumenty ÚV KSSS 1966 – 1969*. Brno: Doplněk.

Kontakt

Ing. Tomáš Nikodym
 Katedra hospodářských dějin; Vysoká škola ekonomická
 Nám. W. Churchilla 4
 130 67 Praha 3
 Česká republika
 nikodym.tomas@gmail.com